

”מי מכיר את האיש שבשיר“ ?

מאת דלית אורמיאן

ב-9 ביוני שודרה ברדיו תכנית לזכרה של מרים ילן-שטקליס, בשם: ”מי מכיר את האיש שבשיר?“. עורכת התכנית, דלית אורמיאן, חיפשה ומצאה אנשים המסתתרים מאחורי שירים וסיפורים של המשוררת.

”נורית אכלה התפוח...“

על נורית מהשיר ”דני גיבור“ נאמר: ”נורית אכלה התפוח / הפרח זרקה בחצר / הלכה לשחק עם ילד אחר“. — גיבורת השיר — נורית רוזן, היא אחת מארבע האחייניות של מרים. ”השיר — מספרת נורית — נכתב כשהייתי בת 7—6. מירה (כך כינו אותה קרוביה וידידיה) השתמשה כאן למעשה רק בשמי, אבל העלילה דמיונית. ויותר מזה, ההתנהגות הלא יפה של נורית בשיר, גרמה לי כל חיי להיות בעמדת התגוננות ומדי פעם הייתי באה אל מירה ומתלוננת מדוע היא גרמה לי עוול וכתבה עלי דבר לא יפה. למרות זה היה לי נעים במהלך השנים לשמוע את השיר: שרו אותו בבריגדה, בצבא, ובעצם בכל מקום, והיה לי נעים שנורית מהשיר ידועה כל כך“.

ומיהו דני, הגיבור הראשי שבשיר? דני הוא אחד הגיבורים היותר שכיחים ומפורסמים של מרים, ומופיע בכמה וכמה שירים וסיפורים (בהם ”הסבון בכה מאד“ שבו גם מופיעה אחיינית אחרת של מרים — הדסה, ועוד ועוד). נורית חושבת שזהו ילד דמיוני ושהשם דני נבחר מכיוון שזה היה אחד השמות הנפוצים באותה תקופה. יעל, אחותה של נורית, חושבת שדני היה בן של ידידים או ילד מהשכונה ושהוא נהרג מאוחר יותר במלחמת השחרור. מכל מקום, זהותו של דני זה נשארה בגדר תעלומה.

עוד נורית, מ”בובה זהבה“

”עייפה בובה זהבה / ועייף מאד הדב / הצללים לחדר באו / לוחשים לי: לילה טוב. במיטה שוכבת נורית / על ידה יושב דובון / וכדור וגם ארנבת / וכולם רוצים לישון“.

"בתחילת שנות ה-40 — מספרת נורית רייכמן, גיבורת השיר — אמא שלי עבדה עם מרים בספריה הלאומית בירושלים. אמא נהגה לספר למרים את עלילות אחר-הצהריים והלילה שלנו והשיר "בובה זהבה" מתאר מה שקרה באחד הלילות, כשהייתי בת 3—4 ופחדתי מהחושך. בובה זהבה זו בובה, שבאמת היתה לי ונשארה שמורה אתי הרבה שנים. גם העובדה שקראתי לאבא בלילה היתה טיפוסית, כי הוא זה שהיה קופץ תמיד לכל רחשוש מחדר הילדים.

השיר הודפס ב"דבר לילדים", והמורה שלי למוסיקה — צבי קפלן, כתב לו לחן. לחן זה קודם ללחן המוכר של שמוליק קראוס. הייתי מאד גאה שכתבו עמי שיר. כל מי שהכיר ומכיר אותי — מאז ועד היום — ידע על השיר!"

"אלישבע מה נחמדת..."

אלישבע גיא — שאגב, מתברר שלמדה עם נורית רייכמן באותה כיתה — מופיעה אצל מירה בתפקיד כפול: בתור **בובה** אלישבע, בכמה שירים שחלקם הולחנו (אלישבע מה נחמדת, שיר ערש לאלישבע) וגם בספר "המסע אל האי אולי". נוסף לכך היא מופיעה בתור **הילדה** אלישבע בספר "בימי".

"מירה היתה ידידת משפחה שלנו, מספרת אלישבע. אינני יודעת למה היא בחרה דווקא בי להיות בובה קרחת, פיסחת ועם אף שבור... אולי מכיוון שהייתי ילדה חולנית? כך או כך, די התביישתי להיות בובה עם כל כך הרבה חסרונות וליקויים ומאד לא אהבתי את השירים. אפילו מחיתי על כך בפני מירה באמצעות הורי. הספר "המסע אל האי אולי" הוא מסע אל אי בובות, שנועד לתקן את הפגמים של בובה אלישבע — והיא חוזרת משם יפהפיה. זה אולי פיצה אותי קצת, אבל למרות זה היתה לי במשך שנים הסתייגות מהשירים ואפילו הילדים שלי הכירו אותם פחות מילדים אחרים.

לעומת זה, היחס שלי לספר "בימי" שונה לגמרי. כאן מדובר בדמויות אמיתיות, שלי ושל הוריי, ובעלילה אמיתית: המשפחה שלנו נוסעת לחופשה, מירה מופקדת על הכלב שלנו — בימי, ומסתבכת בהרבה צרות. בימי היה כלב גדול ומירה היתה נמוכה וקטנה — והיה לה קשה להסתדר אתו. רוב הפרטים בספר נכונים, אולי מלבד הציור שלי — שצויר בידי יוסי שטרן — שבו אני ילדה רזונת, מה שבהחלט לא הייתי..."

מיליק, הילדה החולה, מ"מעשה בילדה מיליק ובדודה פיליק"

מירי מס, המתגוררת היום בקיבוץ כברי, גרה בילדותה בשכונת מוסררה בירושלים, באותה דירה שבה גרו גם דודתה פיליק ומירה.

"לפני 44 שנים — מספרת מיליק — חליתי בדלקת קרום המוח. בתקופה זו עדיין לא היה פניצילין והמחלה נחשבה כמחלה ללא מרפא. ככתוב בסיפור, הטיפול העיקרי בי היה באמצעות בכי ותפילות... והנה, אחרי חצי שנה קרה לי מה שהוגדר אז כ"נס רפואי" — והבראתי, אם כי המום בלב נשאר."

הסיפור מתאר את מחלתה של הילדה מיליק ואת תלאותה של הדודה פיליק בחיפוש אחרי "סם המרפא": פיליק רוכבת על זוג ארנבות דרך יער מפחיד, מגיעה להר רם ונישא שראשו מגיע לשער השביעי של הרקיע, ושם נמצא "סם המרפא". פיליק מביאה למיליק את הסם — והילדה ניצלת. "דודה פיליק — מספרת מיליק — היתה אחת האחיות הראשונות בארץ ובעלת אישיות מיוחדת. אני משערת שהיא נבחרה לתפקיד ה"מצילה" שלי גם בגלל אישיותה המיוחדת, גם בגלל הקרבה שלה אלי ואולי גם בגלל הקשר שלה לרפואה".

בימים אלה — מוסיפה מיליק — אני מחלימה מניתוח לב פתוח, ניתוח שתיקן את הפגם בלב שהיה לי לפני 44 שנים ושתואר בסיפור. וזה מעלה בי את ההרגשה שאני "סוגרת מעגל".

מי חיכתה לילד מיכאל ?

"חכיתי, חכיתי, בכיתי, בכיתי, ומי לא בא ? מיכאל".

מתברר שהילדה שחיכתה למיכאל היא אותה נורית שמאחורי השיר "בובה זהבה". והיא מספרת: "מיכאל היה ילד שלמד אתי בגן חובה. היו לו עיניים כחולות ולחיים אדומות, הוא היה עושה הצגות כאילו הוא זקן והיה הולך עם מקל — וזה עשה עלי רושם גדול. פעם הוזמנתי אליו הביתה, אבל לא יזעתי את הכתובת. לא היו אז טלפונים והצעתי לאמא שנקח מצפן... בשלב השני הזמנתי אני אותו אלי והשיר מתאר בדיוק מה קרה: איך השכבתי את הבובות לישון, יצאתי לגזוז-טרא, חכיתי, חכיתי — והוא לא בא. השיר מבטא בצורה מאד נאמנה את העוצמה החזקה של הרגשות שלי. גם בתקופת הבגרות קרה שחכיתי ולא בא... אבל אני לא חושבת שאי-פעם היו לי רגשות חזקים כ"כ ואכזבה קשה כל כך".

ומיכאל ? מיכאל נמצא עכשו בחו"ל ולא יכולנו לשמוע ממנו מה ידע ומה הרגיש — גם כלפי נורית וגם כלפי השיר.

ומיהי גיבורת הסיפור "מעשה במשרוקית" ?

מספרת יעל, אחייניתה של מרים: "גיבורי השירים של מירה לא תמיד מייצגים אדם אמיתי, אבל הסיפורים הם כמעט תמיד חלק מהביוגרפיה שלה. כך גם הסיפור "מעשה במשרוקית", הכתוב בגוף ראשון, אך ללא ציון שמה של הגיבורה. הסיפור מתאר מאורע שקרה בילדותה של מירה, כנראה בקרוצ'יה שברוסיה. מירה שיחקה ברחוב ולפניה עצרה כרכרה מפחידה עם צוענים. הם הכניסו אותה פנימה והתחילו לנסוע, ובדיוק כפי שמתואר בסיפור — אחיה מוליק, שראה את העגלה המתרחקת, שרק במשרוקית שקיבל במתנה משוטר המקוף, הזעיק שוטרים והם חילצו אותה מידי הצוענים, שכמעט הצליחו לחטוף אותה. גם לאחר שחולצה, לא היתה בטוחה שהילדה שהוחזרה הביתה זו היא — או אולי החליפו אותה בילדה אחרת? ... הסיפור, אומרת יעל, גרם לי בילדותי פחד איום וכשהיו מספרים לי אותו הייתי דורשת לטלפן אל מירה כדי לוודא שהיא אכן חזרה..."

הנה, גם מירה עצמה היא גיבורה המסתתרת מאחורי סיפור שלה.